

Aziz Berker: Maarif Tarihimize Dair Eser Veren Kütüphanecinin Hayat Hikâyesi

Ali Birinci*

Maarif tarihimize dair Cumhuriyet devrinin ilk eserlerinden birini yazan Aziz Berker aynı zamanda küçümsenemeyecek miktarda neşriyatı olan bir tarihçimizdir. Hayatına dair yazılanların ise ikmâl edilmeye muhtaç tarafları bulunmaktadır.

I. Ailesi, doğumu, evliliği ve ölümü

Aziz veya tam ismiyle Abdülaziz¹ 23 Ağustos 1899 tarihinde,² Saray-ı Hümayun kapıcı başlarından Üsküplü Bekir Bey'in³ oğlu olarak, İstanbul'da Sinan Paşa-yı Cedit mahallesinde doğdu. Annesi Saime Hanımdır. Aziz Berker, Ankara İnönü İlkokulu öğretmenisi Hatice Nimet (ö. 8 Aralık 2000)⁴ hanım ile evlendi ve bu evliliğinden olan Sevinç (Tanyolaç, 1927) isimli kızı Prof. Necmi Naci Tanyolaç ile evlendi. Bekir Erol (1930) ve İhsan Argon (1930) isimli iki oğlu dünyaya geldi. 30 Ocak 1968 tarihinde İstanbul'da rahmete kavuştu. Cenazesi Şişli Camii'nden kaldırılarak Zincirlikuyu kabristanına defnolundu.⁵

II. Tahsil hayatı:

Aziz Berker'in tahsil hayatı İstanbul Beşiktaş Barbaros Hayrettin Mektebi'nde başladı. Mektep müdürü Ahmet Halit'in (Yaşaroğlu) tavsiyesiyle⁶ mektebi ikmâl ettikten sonra 1914-1915 ders senesinde Darümuallimin'e girdi ve 1919 senesinde bu mektebin kısm-ı ibtidaiyesinden âlâ derece ile mezun oldu. Daha sonra Ankara'da çalışırken yeni açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Yeni ve Son Zamanlar zümresinden 20 Kasım 1940'da iyi derece ile mezun oldu.

* Prof. Dr., Türk Tarih Kurumu.

1 Bu yazıdaki bilgiler Aziz Berker'in Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki dosyasından (nu. 4316) aktarılmıştır. Başka yerden alınan bilgilere işaret edilmştir.

2 Gün olarak doğum tarihi için bkz. Bahir Sorguç, *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, İstanbul, 1982, s. 604.

3 Babasının mesleği ve memuriyeti hakkında bkz. "Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler: Aziz Berker", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1952, c. I, s. 1, s. 67.

4 "Vefat", *Hürriyet* (9 Aralık 2000). Bu gazete ilânını dostum Ömer Özcan'a borçluyum.

5 "Vefat", *Cumhuriyet*, Nu. 15628 (31 Ocak 1968), s. 5.

6 "Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler: Aziz Berker", s. 67.

III. Meslek hayatı

Aziz Bey'in meslek hayatı İzmit Darümuallimîn'inde resim ve el işleri ve terbiye-i bedeniye muallimliği (19 Ekim 1919) ile başladı ve bu ilk vazifesi, Darümuallimîn'in ilga edildiği 7 Aralık 1920 tarihine kadar devam etti. İkinci vazife yeri, yine aynı dersin muallimliği ile, Bursa Darümuallimîn'i (7 Aralık 1920) olmuştu. Bu vazifesi 31 Ağustos 1921 tarihine kadar devam etti ve tatilde İstanbul'da bulunduğu esnada Bursa'nın işgâli üzerine, hakkı mahfuz kalmak üzere, maaşı kesildi ve kaydı terkin edildi. Bu devrede Beşiktaş'taki ilk mekteplerde fahrî muallim vekili olarak çalışmıştı.⁷

Aziz Bey'in İstiklâl Harbi'ni takiben ilk vazifesi İzmir'de başladı ve Şehit Fethi Bey Mektebi'nde (31 Aralık 1922-10 Kasım 1924) iki seneye yakın bir müddet çalıştıktan sonra bu şehirdeki ikinci ve son memuriyetine, İzmir Darüleytam muallimliğine (10 Kasım 1924-9 Şubat 1925) nakli yapıldı.

İzmir'den Ankara'ya, Ankara Gazi Erkek Numune Mektebi müdürlüğü (10 Şubat 1925-7 Nisan 1926) vazifesiyle gelen Aziz Bey bir sene sonra terfian merkezde ilk tedrisat müfettişliğine (8 Nisan 1926-31 Temmuz 1927) nakledildi. Maarif Vekili Mustafa Necati'nin maarif ıslahatı esnasında ise Antalya Maarif Müdürlüğü (13 Ağustos 1927) vazifesi verildi. 22 Mart 1931 tarihinde Antalya Maarif Eminliği ismini alan müdürlüğe vekâlet etmeye başlayan Aziz Bey, aynı zamanda vekâleten Antalya Orta Mektebi el işleri muallimliği (1 Eylül 1930- 1 Ocak 1933) ve aynı mektebin müdürlüğü (1 Eylül-12 Kasım 1931) gibi vazifelerde bulundu.

Antalya'daki vazifesi 1 Ocak 1933 tarihinde hitama eren Aziz Bey bu defa yeni bir vazife ile ikinci defa Ankara'ya geldi. Bu vazifesi Talim ve Terbiye Heyeti'nde muamele müdürlüğü (1 Ocak-1 Temmuz 1939) oldu.

30 Haziran 1939 tarihli kararla Maarif Vekâleti Kütüphaneler Direktörlüğü vazifesine getirilen Aziz Berker bu vazifesinden 5 Eylül 1964 tarihinde emekliye ayrıldı. Bu arada bu dairenin ismi 20 Ocak 1943 tarihinde Kütüphaneler Müdürlüğü, 1 Ocak 1946'da Kütüphaneler Dairesi Direktörlüğü ve 1 Mart 1960 tarihinde Kütüphaneler Genel Müdürlüğü oldu. Bu vazifesinden 1964 senesinde emekliye ayrılan Aziz Berker Türk kütüphaneciliğinde derin izler ve unutulmaz hatıralar bıraktı ve ismi her zaman hürmet ve minnetle anıldı.⁸

Aziz Berker bu aslı vazifesinin yanı sıra vekâleten Ticaret Öğretim Müdürlüğü (24 Ocak 1951-19 Aralık 1953), Hasanoğlan Köy Enstitüsü (19 Aralık 1953-6 Şubat 1954), Hasanoğlan İlköğretmen Okulu tarih öğretmenliği (6 Şubat 1954-1 Mart 1959) ve Atatürk İlköğretmen Okulu tarih öğretmenliği (6 Şubat 1954- 5 Eylül 1964) gibi vazifelerde bulunmuştu.

⁷ Fahrî muallim vekilliği bilgisi için bkz. "Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler: Aziz Berker", s. 67.

⁸ Osman Ersoy, "Ata Kütüphaneci: Aziz Berker", *Kütüphaneciliğimizde 40 Yıl*, Halil Atılğan (haz.), Ankara, 1998, s. 560-564.

IV. Yazıları ve kitapları

Aziz Berker'in ilk bakışta pek fazla dikkati çekmeyen bir yazı hayatı vardır. O, bütün gayretini Türk kütüphaneciliğinin gelişmesi için teksif etmiş ve bunun dışında yazı yazmak için çok fazla bir heves duymamıştır. Ancak asıl çalışma sahasına, yani kütüphaneciliğe dair yönetmelikleri hazırlamıştır.⁹

Türk Düşüncesi (1956) ve *Ülkü* (1943) gibi mecmualarda az sayıda yazısı basılmıştır. Ancak tarihçilik bakımından asıl neşriyatı *Tarih Vesikaları* mecmuasında yapmış ve bu mecmua için "Mora İhtilâli Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası" (Ankara, 1942-1943, Sayı 7-12) ve "Teşrifatî Naim Efendi Tarihi" (1944, Sayı 13-15) gibi tarih metinlerini ilk defa tenkitli bir şekilde hazırlamış ve neşretmiştir. Göze çarpan yazılarından biri de "Maarif Vekâleti Kütüphaneler Umum Müdürlüğünün program ve personel ihtiyaçlarına üniversitelerdeki kütüphanecilik eğitimi nasıl hizmet edebilir" başlığını taşımaktadır.¹⁰

V. Maarif tarihine dair eseri

Aziz Berker'in bahse mevzu teşkil eden eseri ise *Türkiye'de İlk Öğretim I, 1839-1908* (Ankara, 1954, 168 s. Millî Eğitim Basımevi) ismini taşımaktadır. Kitap Türkiye'de maarif tarihinin yazdırılması faaliyetinin bir neticesi olarak yazdırılmış ve basılmıştı. Bu cümleden olarak basılan ilk kitap Hasan Âli Yücel tarafından hazırlanan *Türkiye'de Orta Öğretim* (İstanbul, 1938, 704 s. Resimler ve şekiller. Devlet Basımevi) isimli hacimli eser olmuştur. Bu dizinin son kitabı Nevzad Ayas tarafından hazırlanan *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi-Kuruluşlar ve Tarihçeler* (Ankara, 1948, 745 s. Millî Eğitim Basımevi) isimli kitap oldu. Daha sonra Nurettin Polvan'ın *Türkiye'de Yabancı Öğretim I* (İstanbul, 1952, XII+243 s. Millî Eğitim Basımevi) isimli eseriyle bu dizi devam etti. Ancak bu diziyen sonunda Faik Reşit Unat tarafından yazılan *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış* (Ankara, 1964, 200 s. Resimler ve şekiller) isimli kitap eklenmiştir. Ancak bu hususta dikkat edilmesi gereken bir husus ise Cumhuriyet devrinde Maarif tarihine dair yeni harflerle basılan eserin Nafi Atuf (Kansu) tarafından yazılan *Türkiye Maarif Tarihi-Bir Deneme* (İstanbul, 1931, 174 s. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi; İkinci Kitap, İstanbul, 1932, 135 s. Resimli. Milliyet Matbaası) olduğudur.¹¹

Maarif tarihimize dair eserlerin başta gelen iki eserini de bu meyanda hatırlamak gerekmektedir. Bu iki eserin birincisi Darülfünun İngiliz Edebiyatı müderrisi ve Rumelihisarı Bektaşî tekkesi post-nişini Mahmud (Cevad) Baba tarafından hazırlanmış bulunan *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı* (İstanbul, 1338, 524

9 Bu gibi çalışmalarının bir listesi için bkz. Meliha Yurttabir, "Büyüğüm Aziz Berker", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1964, c. XIII, s. 1-2, s. 16.

10 *Türk Kütüphanelerinin Gelişmesinde Üniversitedeki Kütüphanecilik Öğretiminin Rolü*, Ankara, 1960, s. 13-15.

11 Mektepler hakkında yazılan belli başlı eserlerin bir listesi için bkz. Ali Birinci, "Türkiye'de Mektep Tarihçiliği ve Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye'nin Yeni Neşri Münasebetiyle", *Tarih Üçrunda*, İstanbul, 2001, s. 147-154.

s. ve 20 levha, Matbaa-i Âmire) isimli kitaptır ve ilk defa bu derecede geniş bir bilgi verilmiş bulunuyordu.¹²

İkinci ve daha büyük ve bir terkip mahsulü eser ise Mektupçu Osman Ergin tarafından yazılan beş ciltlik kitap olmuştur: *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1939-1943, 1832 s. Osmanbey Matbaası). Bu kitap daha sonra yapılan araştırmaların en büyük bilgi ve ilham kaynağını teşkil etmiştir. Kıymetini de daima muhafaza edecek olan bir müracaat eseri ve araştırma rehberi olmaya devam edeceği muhakkaktır.

Aziz Berker'in *Türkiye'de İlk Öğretim* isimli eserine gelince; kitap bir bakıma maarif tarihine dair kitapların girişi gibidir ve ilk öğretime tahsis edilmiştir. Ne yazık ki 1908 senesine kadar olan safhayı tedkik eden kitabın ikinci cildi yazılmamış veya çok zayıf bir ihtimale göre yazılmış ise de basılmadan kalmıştır.

Kitabın bibliyografyası (s. VI-VII) Başbakanlık ve Milli Eğitim Bakanlığı arşivlerine, Devlet ve Maarif salnâmeleri ve *Takvim-i Vekayi* ile diğer resmî neşriyate ve diğer bazı kaynaklara dayanmaktadır. Ancak bilhassa mektep hâtıralarını ihtiva eden kitap ve tefrikalara müracaat bakımından kitabın bir zaaf içinde olduğuna da bu meyanda işaret edilmesi gerekmektedir.¹³

Aziz Berker'in kitabı ilk öğretim meselesine ve tarihine bilhassa mevzuat bakımından yaklaşmakta ve bilhassa her bahisle alâkalı olarak bu mevzudaki resmî tahrirâtı ve kanun ve nizamnâme ve tahriratın metinlerini vermektedir. Bu bir bakıma kitabın hem en değerli tarafını ve hem de en büyük zaafını teşkil etmektedir. Ancak kitabın ilk öğretim hakkında halen ilk, tek ve en kıymetli bilgi kaynağı olma vasfını koruduğunu ifade etmek gerekiyor.

Bu kitabıyla kütüphanecilik alanının ilk mühim isimlerinden biri olan Aziz Berker, aynı zamanda, Türk maarif tarihinin dahi ilk araştırmacılarından biri olarak yerini almış bulunmaktadır. Bu eseriyle ismi daima yaşayacak ve hatırlanacaktır.

Aziz Berker: The Life Story of a Librarian who Wrote on the History of Education

Ali BİRİNCİ

Abstract

This work mainly deals with the scholarly and professional life of Aziz Berker (1899-1968), who has played a great role in the development of Turkish librarianship as well

12 Kitabın yeni harfli bir neşri için bkz. Tacettin Kayaoğlu (haz.), Ankara, 2001, L+512 s., Resimli, Yeni Türkiye Yayınları. Bu kitap daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da basıldı.

13 Bu gibi neşriyattan seçilen metinler için bkz. *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri: Yorumlar-Tetikler*, İsmail Kara-Ali Birinci (haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, 467 s..

as being the writer of one of the most valuable works on the history of primary education entitled *Türkiye'de İlk Öğretim (Primary Education in Turkey)*.

Keywords: Aziz Berker, Elementary Education in Turkey, History of Education

Aziz Berker: Maarif Tarihimize Dair Eser Veren Kütüphanecinin Hayat Hikâyesi

Ali BİRİNCİ

Özet

Bu çalışmada esas itibariyle Türk kütüphaneciliğinin gelişiminde önemli roller oynamakla beraber bilhassa ilk öğretim tarihi açısından elimizdeki yegane ve en değerli eserlerden birisinin müellifi olan Aziz Berker'in (1899-1968) ilmî ve meslekî hayatı ele alınmakta ve *Türkiye'de İlk Öğretim* isimli eseri diğer çalışmaları ile beraber değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aziz Berker, Türkiye'de İlköğretim, Eğitim Tarihi

